

2. Башмаков Ю. А. Развитие строительства химических предприятий на Украине // Экономика Радянської України. – 1964. – № 5. – С. 30 – 33.
3. Химическая промышленность Украины за 50 лет Советской власти / Под ред. Г. И. Вилесова, А. И. Рукавишника. – К. : УкрНИИТИ, 1967 – 146 с.
4. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956 – 1965). – К. : Лі-Терра, 2004. – 272 с.
5. Экономика Советской Украины 1945 – 1975 / Ред. А. С. Емельянов. – К. : Высшая школа, 1975. – 407 с.
6. Герасимчук Я. И. Совершенствование планирования на химических предприятиях. Стенограмма лекции, прочитанной в лектории для студентов аппарата министерства химической промышленности УССР, 9 апреля 1966 г. – К. : Знание, 1966. – 19 с.
7. Вилесов Г. И. Повышать технический уровень химической промышленности Луганского совнархоза // Химическая промышленность. – 1959. – № 6. – С. 1 – 6.
8. Гогин В. Ф. Рост выпуска минеральных удобрений – основа химизации сельскохозяйственного производства // Ускоренное развитие химической промышленности – ударный фронт коммунистического строительства. Тезисы докладов научно-теоретической конференции (ноябрь 1964 г.) – Луганск. – 1964. – С. 17 – 20.
9. Развитие химической технологии на Украине. – В 2-х т. – Т. 2. Химическая технология органических веществ / Под ред. Л. П. Кругляка, Э. Е. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1976. – 354 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Ф. 5000. – Оп. 1. – Спр. 744. Экономический обзор итогов работы промышленных предприятий Министерства химической промышленности за 1966 год, 1966. – 286 с. арк. 30.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО), Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 1926. Доповідна записка про роботу Северодонецького заводу склопластиків та інформація міністерства хімічної промисловості УРСР про хід соцзмагання за перший квартал 1966 р., 25. 04. 1966 – 16. 05. 1966. – 12 с.
12. ЦДАГО, Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4312. Документи ЦК КПСС, копії вихідного листа в ЦК КПСС, справки відділів ЦК КПУ, листи, інформації обкомів, горкомів, райкомів КПУ по питаннях роботи підприємств хімічної промисловості, 05. 01. 1956 – 13. 03. 1958. – 283 с.

Скрипник О.М. ОСОБЕННОСТИ ВВЕДЕНИЯ И РАСШИРЕНИЯ ХИМИЧЕСКИХ МОЩНОСТЕЙ «БОЛЬШОЙ ХИМИИ» В УССР(1960 - 1970)

В данной статье анализируются особенности введения и расширения химических мощностей УССР в 1960 - 1970 г. На основе архивных материалов раскрывается процесс осуществления большой программы строительства и реконструкции предприятий «большой химии» в республике.

Ключевые слова: химизация, минеральные удобрения, фосфаты, калийные удобрения, азотные удобрения, УССР, известняковая мука, гипсовые материалы, полимерные материалы.

Skrypnyk O.M. FEATURES OF INTRODUCTION AND EXPANSION OF CHEMICAL POWERS «LARGE CHEMISTRY» IN UKRAINE (1960 – 1970)

In the given article is analyzing the features of introduction and expansion of chemical powers of Ukraine are determined in 1960 – in 1970. On the basis of the archived materials the opens up process of realization of the large program of building and reconstruction of enterprises of «large chemistry» in a republic.

Key words: himizatsiya, mineral fertilizers, phosphates, potassium fertilizers, nitric fertilizers, Ukrainian SSR, limestone flour, gypseous materials, polymeric materials.

УДК 94(477.6)»195/198»:314

Ю.О. Ніколаєць

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ДОНБАСІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х – НА ПОЧАТКУ 80-Х РР. ХХ СТ.

У статті проаналізовано перебіг та результати демографічних процесів на Донбасі у другій половині 50-х – на початку 80-х років ХХ ст. Автор зупинився на висвітленні засобів закріплення населення на території регіону та наслідків збільшення рівня урбанізації.

Ключові слова: демографічний процес, демографічна подія, урбанізація, оргнабори, депортації.

Демографічний процес являє собою послідовність однойменних демографічних подій у житті людей, що мають значення для зміни їх поколінь. Демографічною подією називають подію, що відбувається із окремою людиною і має значення для зміни поколінь людей, чисельності та структури населення, подружніх пар, сімей. На перебіг демографічних процесів на Донбасі з другої половини 1950-х років впливало поступове завершення робіт по відбудові промисловості регіону і прагнення радянського уряду до закріплення населення шахтарського краю. З цією метою здійснювалися заходи, спрямовані на суттєве покращення житлових та культурно-побутових умов проживання працівників. Крім того, проводилася масштабна ідеологічна обробка громадян, завданням якої, серед іншого, була популяризація роботи на Донбасі.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у суспільстві склалося стійке уявлення про працю шахтаря, як про сезонну, потрібну для отримання певної суми грошей для подальшої роботи у сільській місцевості. Подібні погляди були широко розповсюджені у середовищі працівників старшого покоління України та Росії. Ситуація не змінилася й до середини XX ст.: важкі умови роботи, незадовільні житлово-побутові умови сприяли збереженню високого рівня плинності кадрів. Причому найбільш високим він залишався серед вибійників, від праці яких чи не найбільше залежав обсяг видобутку вугілля. Спроба залучити до роботи на шахтах переважно молодих людей не вирішувала проблеми із забезпеченням Донбасу робочою силою. Молоді шахтарі та працівники місцевих заводів у середині 1950-х років в умовах високого рівня смертності у багатьох випадках віддавали перевагу пияцтву, систематичному порушенню дисципліни, хуліганству, що розглядалися у якості засобів для знаття напруги, отриманої під час виконання службових обов'язків. Такий стан речей мав місце не дивлячись на те, що при ціні будинків у сільській місцевості Сталінської області близько 6 тис. крб. у 1950 р. [1] заробити на його придбання шахтарі могли за шість-дванадцять місяців при середньомісячній оплаті у розмірі 800-1000 крб. [2]

Таким чином, проблема закріплення працівників на Донбасі потребувала комплексного вирішення із створенням задовільних умов для життя та праці робітників. Для закріплення працівників на Донбасі потрібно було створення нових ціннісних орієнтирів, які могли б об'єднати широкі верстви населення регіону. З метою полегшення переміщення населення на Донбас важливим було створення позитивного образу шахтаря – трудівника, який отримував перспективу побудови власного життя завдяки своїй праці, що не ототожнювалася б з сезонною роботою.

У повоєнний час усвідомлення єдності, пов'язаної із шахтарською працею на Донбасі поступово було розширене за рахунок закріплення ореолу будівників комунізму за шахтарями та металургами. Отримання Донбасом статусу передового пролетарського регіону, поєданого із покращенням соціально-побутових умов, забезпечення продуктами харчування, підвищеного рівня заробітної плати поступово перетворювало Донбас на «елітний» регіон радянської країни. Поступово у працівників було вироблене схилення перед обов'язком, перед корпоративним етосом трудової спільноти, де потрібно робити справу не впадаючи у відчай [3]. Регіон виконував надзавдання у справі будівництва комунізму. Тому спочатку «мікросвіт» заводу і шахти «переломив застарілі релігійні міфи», а потім культ індустріалізації посилювався пропагандою «шахтарської робітничої слави» ціннісної основи Донбасу [4]. Протягом повоєнного періоду ідеологічна робота поступово перетворилася на важливий засіб забезпечення державної міграційної політики.

У процесі здійснення ідеологічної роботи було виділено ряд напрямів, що забезпечували, на думку її дослідників найкращі результати. Важлива роль відводилася лекційній пропаганді, діяльності інституту політінформаторів [5]. Підкреслювалася важливість посвячення у робітники із прийняттям присяги, відзначення першої зарплати молодих робітників, зарахування до членів колективу тих, хто героїчно загинув на своєму посту, присвоєння трудовим колективам імен загиблих героїв, вшанування робітничих династій, створення рад ветеранів праці, створення народних музеїв трудових колективів [6]. Радянська ідентичність поширювалася завдяки Всесоюзним походам по місцях легендарних подвигів радянського народу, які дозволяли молоді глибше осмислити своє минуле [7].

Велике значення у процесі формування радянської ідентичності відводилося організації і проведенню соцзмагання серед шахтарів [8]. Воно організовувалося оформлялося у вигляді змагання за краще використання техніки, дострокове освоєння проектних потужностей

.....
підприємств, рух швидкісників, впровадження графіка циклічності, зниження ваги машин при збільшенні їх якості, зниження собівартості продукції на кожній виробничій операції, за індивідуальні та колективні стахановські плани, зниження собівартості продукції та підвищення продуктивності праці [9].

Одним із засобів піднесення морального стимулювання праці шахтарів стали друковані видання. Висвітлюючи хід соціалістичного змагання, газети тим самим мали виховувати у трудящих почуття патріотизму, закликати їх на трудові звершення. Борючись із недоліками в роботі колективів підприємств, друковані органи повинні були виховувати у робітників почуття відповідальності, дисциплінувати їх, мобілізувати кожного на пошуки резервів виробництва із пропагандою індивідуального соціалістичного змагання [10].

У якості винагорода за трудові подвиги передовиків виробництва передусім називалася моральна винагорода і передусім визнання трудовим колективом. Мова не йшла про підвищення особистого добробуту, достатку в результаті виконання взятих на себе додаткових зобов'язань, запровадження передових починань. Зате багато уваги приділялося визначенню того, яку користь держава отримала від цієї діяльності робітників. Створювався справжній культ праці, пошани рядовому трудівникові, визнання важливості його роботи та успіхів у ній.

Результат ідеологічної роботи залишався неоднозначним. З одного боку, вона сприяла поширенню радянської ідентичності у суспільстві, особливо у середовищі молодих людей, чиї погляди були сформовані в період існування Радянської держави. А саме більшість таких людей потрапляли на роботу на Донбас. А з іншого, за допомогою ідеологічного тиску насаджувалися установки на соціальне утриманство, обмеженість потреб, примітивність мотивацій. У східних промислових регіонах особливо відчувалася глибока дихотомічність української ментальності – тут легко уживалися між собою і прагнення успіху й визнання, яке часто вимагало від людини граничного напруження сил та здібностей, і ставка на державний патерналізм [11].

Багатьох працівників влаштовувало положення «гвинтика» у наскрізь одержавленій системі, оскільки вона створила «соціальний ліфт» – піднімала людей із соціального дна, забезпечувала певні житлові умови, відкривала можливості для безплатного навчання і лікування. Особливо це стало помітним завдяки соціальним програмам, що здійснювалися в період правління М. С. Хрущова.

Під час хрущовської «відлиги» депортації та мобілізації населення в СРСР було припинено. Керовані зовнішніх міграції стали здійснюватися у вигляді комсомольсько-молодіжних призовів на будівництво шахт та промислових підприємств, що призвело до нових зовнішніх міграцій на Донбас у 1956-1958 рр. Значну роль у цьому процесі відіграли громадські призови в 1956 і 1957 рр. Тільки в 1955-1957 рр. на будівництво 37 шахт прибуло 113 тис. молодих робітників з різних областей України [12].

У 1958 р. розмір оргнабору склав 135 тис. осіб по УРСР, з них на роботу на підприємства Сталінської області направили 55 тис. осіб [13]. Загалом, протягом 1952-1959 рр. на Донбас прибуло більше 4, 6 млн. осіб, а вибуло майже 2/3 прибулих. Усього за 1944-1959 рр. до регіону прибуло 7, 85 млн. осіб, вибуло – 5, 32 млн. осіб, механічний приріст склав 2, 53 млн. осіб. Чисельність населення Донбасу досягла 6, 72 млн. осіб, тобто порівняно з 1939 р. зросла майже на 37%, а у порівнянні з 1943 р. більше ніж на 300%. Працездатне населення складало близько половини чисельності жителів регіону. Питома вага робітників та їх родин сягнула 70 % від кількості працюючих. До 1958 р. було в основному завершено будівництво нових шахт, а також вдалося прийняти в експлуатацію першу чергу каналу «Сіверський Донець – Донбас» та ін. Завершення найбільш масштабних робіт та поступове зростання рівня механізації праці призвели до поступового скорочення кількості прибуваючих на роботу до Донбасу.

У 1960-х рр. оргнабори не відігравали такої значної ролі у забезпеченні індустріальних галузей продуктивними силами, як у попереднє десятиліття, отже домінуючу роль почали відігравати добровільні міграції контингентів сільського населення у міста. Поступова відмова від оргнаборів співпала з поширенням науково-технічної революції, яка ставала засобом різкої інтенсифікації виробництва. Потреба у збільшенні кількості працівників поступилася необхідності збільшення їх культурно-освітнього рівня, що мав забезпечити можливість оволодіння новою технікою для найбільш продуктивного її використання. Це стало однією з причин певної стабілізації зростання чисельності населення Донбасу, коли основну роль у цьому процесі став відігравати природній приріст населення, а не механічний.

Важливою рисою внутрішньої міграції 70-80 рр. ХХ ст. в Донецькій області був інтенсивний міграційний приплив до міст сільського населення, значний розвиток «маятникових» міграцій у приміській зоні великих міст та поширення субурбанізаційних процесів, тобто збільшення «прихованого» міського населення в приміській зоні. Для будівництва нових підприємств були потрібні вільні території. Водночас мешканці навколишніх сіл, у пошуках кращих соціально-побутових умов, активно вдавались до роботи на підприємствах міста, залучались до торговельного обороту. Перераховані фактори сприяли поступовому втягуванню в орбіту міського життя навколишніх територій.

Найяскравіше формування конурбаційних зв'язків та зародження агломерацій прослідковується на прикладі найбільш урбанізованих регіонів УРСР – Донецької та Луганської областей. Малі міста й шахтарські селища об'єднані територіальною межею міста, або «утворені на їх основі», у більшості своїй зберегли розосереджену структуру, а відповідно, розосереджений характер розселення. Так, до складу найбільшого міста Донбасу – Сталіно на початку 1950-х років входила велика кількість окремих селищ [14]. З наведеної вище інформації випливає, що зумовлена інтенсивною індустріалізацією, «радянська урбанізація» до кінця 1950-х років не набула завершених просторових форм, передусім у міському розселенні східних регіонів України. При забудові зазначених регіонів насамперед йшлося про досягнення економічних показників, і чільне місце належало технологічним вимогам важкої і добувної промисловості та електроенергетики щодо формування мережі розселення.

Наслідком міграційних процесів в донецькому селі стало старіння його населення, диспропорції між числом чоловіків та жінок в молодих віках, порушення репродуктивності сільського населення, зміни в складі трудових ресурсів. За 1959-1979 рр. на Донеччині чисельність робітників збільшилась на 661, 3 тис. чол., службовців – на 329, 5 тис. чол., а колгоспників, навпаки, стало менше на 99, 4 тис. чоловік. Протягом 1979-1989 рр. чисельність жителів Донецька зросла на 9%; Краматорська – на 11%; Маріуполя на 3% [15].

Привабливість міст для проживання поступово збільшувалася у зв'язку з їх благоустроєм. Проте переміщення селян на постійне проживання до міст не могло автоматично привити їм міську культуру проживання та спілкування. Однією із характерних рис та парадоксів урбанізації в УРСР було існування сільської культури та побуту в міському середовищі, у тому числі великих міст республіки. Сільське населення, що опинилося у великих містах і люмпенізувалося там, значною мірою не сприймало системи міських культурно-естетичних цінностей, його негативне і агресивне ставлення під впливом тогочасної ідеології привело до руйнування сформованої етичної системи міського життя, нехтування духовними і матеріальними традиціями [16]. Загалом це призвело нівелювання особистості та її підпорядкування примітивно трактованим «потреbam колективу», що загалом спричинило деформацію та занепад традиційних форм міського життя і поведінки [17]. Міські жителі в першому поколінні так і не порвали зі своїм сільським минулим, але в умовах промислових міст вони не відтворювали автентичних господарств та побутових традицій сільського життя. До кінця не звикнувши до нового середовища, ці городяни виробили чудернацький симбіоз міської та сільської традицій, своєрідний продукт виживання та адаптації – феномен, який деякі дослідники називають «напівміською» культурою. Саме це явище продовжувало відтворюватися наступними поколіннями, дещо викрививши картину міського життя у її чистому вигляді [18].

Впродовж 1960–1990-х рр. найбільші міграційні відстані спостерігалися саме на Донеччині. Для Донецька аж до 1985 р. було характерним зростання шлюбної відстані. Частка «ближніх» мігрантів (Центральний і Центрально-Чорноземний регіони Росії, Молдова, Білорусія) у період з 1960 по 1985 рр. по Донецьку знизилася майже в 3, 5 рази. Механічний рух населення впливав на сімейний склад жителів, оскільки частіше піддається міграції неошлюблена частина населення. В цілому чисельність шлюбів зростала, але самі сім'ї ставали дрібнішими. Середній розмір сім'ї в Донецькій області в 1979 р. становив 3, 2 особи [19]. Зростання шлюбної відстані пов'язане не тільки з результатами міграційної політики, а й з тим, що проходження строкової служби в лавах армії, як правило, передбачалося для чоловіків на значній відстані від місця призову. А укладення міжетнічних шлюбів у період існування СРСР заохочувалося і сприймалося у якості успіху національної політики. Загалом підвищення національного різноманіття з 1960 по 1985 рр. було типовим для міст Радянського Союзу і зв'язане з наявністю єдиного політичного й економічного простору.

Протягом 60–70-х років ХХ ст. центральна влада надавала Донецькому регіону сприятливі можливості для розвитку в межах радянської системи. Донбас офіційно став вважатися привілейованим краєм, що демонстрував здобутки соціалізму. Прихильність з боку центральної влади ставала платою за лояльність, за можливість використовувати та підтримувати у суспільстві певні радянські ідеологічні кліше, одним з яких була «вадливність для великої країни соціалізму пролетарського регіону» [20].

Збільшення міграційної відстані, звичайно, сприяло закріпленню населення на Донбасі, але цей процес в основному відбувався не через успішність радянської пропаганди чи діяльність карального апарату у справі переслідування тих, хто самовільно залишив будівництво, а внаслідок зрушень у соціальній сфері, що стали особливо помітними у роки правління М. С. Хрущова. Одним із доказів цього є поступове зменшення відстаней «батьки-дитина» в обох статтях протягом 1960–1980-х років на Донбасі [21].

В роки «відлиги» відбулося коригування акцентів розвитку народногосподарського комплексу країни в бік зменшення домінуючої ролі підприємств «групи А», що вело до підвищення значення галузей невиробничої сфери та сільського господарства. Невдовзі серед пріоритетів нового партійно-державного керівництва Радянського Союзу опинились питання містобудування та житлового будівництва. Важливим аспектом діяльності держави щодо подальшого розвитку житлового будівництва в країні було стимулювання індивідуальної забудови, що регулювалось постановою РМ Української РСР № 63 від 19 січня 1959 року «Про план довгострокового кредитування житлового будівництва, господарського обзаведення, житлово-комунального господарства УРСР та придбання автоматів для торгівлі по міністерству торгівлі Української РСР на 1959 рік». Згідно цієї постанови сума кредитів для індивідуального житлового будівництва по УРСР становила 494, 2 млн. крб., загальна сума кредитів складала 559, 9 млн. крб. Найбільша доля кредитів припадала на Сталінську (156, 6 млн. крб.), Луганську (69, 3 млн. крб.) [22].

Характер урбанізації в східних регіонах УРСР призводив до поглиблення асиміляції представників різних етнічних груп. Одним із результатів цього процесу ставала зміна питомої ваги різних етнічних груп у складі населення Донбасу. В 1985 р. максимальне етнічне різноманіття було помічено саме на території Донбасу. Частково це можна пояснити близьким розташуванням Донецька до Кавказу, який дуже різноманітний за національним складом. Національне різноманіття було не однаковим у різних статтях – у чоловіків воно завжди вище, що пояснювалося більш інтенсивною міграцією чоловічого населення у зв'язку з професійною діяльністю, службою в армії [23].

Однак попри велике етнічне розмаїття на території Донбасу протягом другої половини ХХ ст. спостерігалася чітка тенденція посилення процесів асиміляції. Контингент зовнішніх мігрантів складала переважно росіяни, створюючи при цьому передумови для формування двонаціонального суспільства в УРСР відповідно до офіційного бачення вирішення національного питання в державі. Українське суспільство з багатонаціонального перетворювалося на переважно двонаціональне, в якому українська більшість існувала поруч із постійно зростаючою російською меншістю [24]. Підтримання радянським урядом урбанізації шляхом припливу великої кількості російських робітників було одним із засобів тиску на українські національні цінності, мову та культуру [25]. Впродовж 1968 та 1969 рр. до УРСР прибуло 589 922 особи (22, 67% загальної величини республіканських міграцій), з них 419 660 осіб з РРФСР, що становило 71, 1% прибулих з інших радянських республік [26].

В період між переписами населення 1959-1989 рр. чисельність жителів Донецької області збільшилась на 1070 тисяч чоловік. Найбільш багаточисельну групу становили українці. За 30 років їх чисельність зросла, але їх питома вага серед жителів області знижувалась. Протягом розглянутого періоду українців збільшилося на 325, 0 тис. чол., або на 3, 5%. Росіян же на 714, 8 тис. чол., тобто на 7, 1%. Переважну більшість становили українці. В 1959 р. їх було 2368, 1 чол., або 56, 4%. Висока питома вага росіян, яких було 1601, 2 тис. чол., чи 38, 2%. Крім українців та росіян в області мешкали греки, євреї, татари, казахи. В 60-70 рр. помітно зросла чисельність узбеків, вірмен. Цих людей привело сюди не просто бажання змінити місце проживання, а стабільніше становище в Донбасі. Найбільше робітників було з росіян, українців, греків. Серед службовців було більше росіян. Сільське населення за національним складом було більш однорідним, переважно українським [27].

Однією з основ процесів асиміляції було використання на Донбасі російської мови як засобу міжетнічного спілкування. Так, перепис населення 1959 року свідчив, що в Донецькій області з 93, 2 тис. греків 83, 6 тис. рідного визнавали російську мову. За переписом 1979 р. в Луганській області російську мову називали рідною 69, 9 % білорусів, 95, 8 % євреїв, 91 % греків, 74 % татар. Аналогічні процеси характерні і для Донецької області. Тут 1989 р. проживало 50, 7 % українців і 43, 6 % росіян. При цьому тільки 59, 6 % українців вважали українську мову рідною [28].

Відповідне етнічне середовище впливало на побут, мову, погляди, моральний розвиток родини. Етнічна неоднорідність населення Донецької області сприяла створенню міжетнічних шлюбів. Слід додати, що люди, які мігрували в Донецьку область з інших республік, більше схильні до утворення міжнаціонального шлюбу, ніж місцеві жителі. Вивчення спілкування в таких сім'ях виявило, що частіше користувались російською мовою. Це можна певною мірою пояснити тим, що протягом 1960-х – 1980-х років серед осіб, що вступали до шлюбу, росіян на було 43, 3-49, 2%. А для Донецька спостерігалася чітка тенденція на зниження ролі національності у виборі шлюбного партнера [29].

Інтенсивне зростання чисельності росіян на Донбасі обумовлювалося не тільки їх міграцією з Росії, а також записуванням представників різних етнічних груп росіянами. Оскільки в умовах глобальної русифікації, особливо в 60-70-ті рр. ХХ ст., було вигідним записатися за документом росіянином. Тому русифікація в області і в Україні в цілому сприяла переходу до російської національності дітей у змішаних шлюбах [30]. Така ситуація існувала у середовищі найбільш чисельних етнічних груп Донбасу.

За даними переписів 1970, 1979, 1989 років помітне поступове зменшення частки українців і збільшення частки росіян в етнічній структурі населення Луганської області (відповідно 54, 8 % і 41, 7 %; 52, 8 і 43, 8 %; 51, 9 % і 44, 8 %). Продовжувала розвиватися тенденція розбіжності рідної мови і етнічною приналежністю. Від перепису до перепису зменшувалося відносно число українців, що вважали українську мову рідною: 1959 р. – 87, 6 %, 1970 р. – 78, 3 %, 1979 р. – 71, 6 %, 1989 – 66, 4 %. [31] Подібний стан речей у другій половині ХХ ст. залишався характерним для всіх жителів України. Коли у 1959 році російську як рідну мову назвали 10, 3 млн. осіб (з них 6, 9 млн. росіяни, 2 млн. українці), то в 1970 році цей показник сягнув 13, 4 млн. (8, 9 млн. росіян та 3 млн. українців) [32]. Рідною українська мова стала лише для частини поляків. Під час обох переписів 68 % поляків своєю рідною назвали українську мову. Решта національностей схилились до русифікації.

Визначені тенденції точно відображали суть національної політики радянського керівництва щодо формування «нової історичної спільноти», що на практиці зводилось до зростання чисельності некорінного населення в національних республіках та утворення у великих промислових центрах, малих та середніх містах російськомовних більшостей. Результатом міграційних процесів на Донбасі досліджуваного періоду стало також старіння сільського населення регіону та надзвичайно високий рівень урбанізації, що сприяв успіху застосування в регіоні мобілізаційних технологій, спрямованих на формування радянської ідентичності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 95. – арк. 243-244.
2. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 105. – арк. 31.
3. Заблоцький В. Чому Донбас «порожняк не гонить», або Як формувався ментальний ландшафт регіону / В. Заблоцький // Віче. – 2004. – № 11. – С. 49.
4. Проскуріна О. Політико-культурний вимір Донбаського регіону / О. Проскуріна // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1. – С. 131.
5. Варфоломеев А. Ф. Діяльність партійних організацій Донбасу по комуністичному вихованню працівників вугільної промисловості у 1959-1965 рр. : (На матеріалах Ворошиловградської і Донецької областей) А. Ф. Варфоломеев // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 71. – К., 1975. – С. 32-38.
6. Варфоломеев А. Ф., Литвиненко В. Ф. Діяльність партійних організацій України по вихованню робітничої молоді на трудових традиціях у 1959-1970 рр. : (На матеріалах промислових підприємств Донбасу) / А. Ф. Варфоломеев, В. Ф. Литвиненко // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 54. – К., 1972. – С. 162-171.

7. Шабельников В. І., Арсеньев М. П. Партійне керівництво діяльністю громадських організацій по патріотичному вихованню молоді на героїчних традиціях Комуністичної партії і радянського народу: (На матеріалах парторганізацій Донбасу. 1961-1970 рр.) / В. І. Шабельников, М. П. Арсеньев // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 84. – К., 1976. – С. 35.
8. Арамбалік М. В. Партійні організації на чолі соціалістичного змагання робітників вугільної та металургійної промисловості Донецької області в роки п'ятої п'ятирічки / М. В. Арамбалік // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 18. – К., 1967. – С. 110-122; Воробійов О. П. Боротьба Комуністичної партії України за завершення відбудови і дальший розвиток вугільно-металургійної бази Донбасу між XVI і XVII з'їздами КП(б)У (1949-1952 рр.) / О. П. Воробійов // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 18. – К., 1967. – С. 73; Белік М. В. Діяльність партійних організацій по піднесенню творчої активності металургів України / М. В. Белік // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 32. – К., 1969. – С. 179; Рибалко В. А. Воплощение в жизнь ленинских идей развития тяжелой промышленности: (На материалах Донбасса, 1946-1950 гг.) / В. А. Рибалко // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 134. – К., 1985. – С. 115-116.
9. Касьян В. І. Партійні організації України в боротьбі за розвиток соціалістичного змагання в промисловості в роки 5-ї п'ятирічки / В. І. Касьян // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 41. – К., 1970. – С. 127-133.
10. Парінов М. П. Роль преси у трудовому вихованні робітничих кадрів Донбасу (1943-1950 рр.) / М. П. Парінов // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 59. – К., 1973. – С. 115.
11. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. – К., 2008. – С. 165.
12. Алфьоров М. А. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу в 1939-1959 рр. / М. А. Алфьоров. – Автореф. дис... канд. іст. наук. – Донецьк, 2007. – С. 14.
13. Центральний держав вищих органів влади України (ЦДАВО). – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 6561. – арк. 14.
14. Посацький Б. С. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ – ХХІ ст.) / Посацький Б. С. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – С. 96.
15. Панчук Г. М. Зміни в складі населення Донецької області (1959-1989 рр.) / Г. М. Панчук. – Автореф. дис... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – С. 8-14.
16. Фильваров Г. Проблемы экологии городской культуры/ Г. Фильваров // Досвід та перспективи розвитку міст України. – Вип. 2. – К., 2002. – С. 32.
17. Посацький Б. С. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ – ХХІ ст.) / Б. С. Посацький – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – С. 99.
18. Данилін О. М. До питання про урбанізаційно-модернізаційні процеси в Донбасі у перші повоєнні десятиліття: шахтарі в урбаністичній схемі регіону / О. М. Данилін // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. Статей. Вип. 18. – К. – Донецьк, 2001. – С. 161.
19. Філіпцова О. В. Генетико-демографічні процеси в урбанізованих популяціях Східної України / О. В. Філіпцова. – Автореф. дис... канд. біологіч. наук. – Харків, 1998. – С. 11-14.
20. Коржов Г. Регіональна ідентичність Донбасу: генеза і тенденції розвитку за умов суспільної трансформації / Г. Коржов // Соціологія: теорія, методи. Маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 45.
21. Філіпцова О. В. Генетико-демографічні процеси в урбанізованих популяціях Східної України / О. В. Філіпцова. – Автореф. дис... канд. біологіч. наук. – Харків, 1998. – С. 14.
22. ЦДАВО. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 5315. – арк. 202.
23. Філіпцова О. В. Генетико-демографічні процеси в урбанізованих популяціях Східної України / О. В. Філіпцова. – Автореф. дис... канд. біологіч. наук. – Харків, 1998. – С. 12.
24. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К., 1991. – С. 421.
25. Кубійович В. Зміни в стані населення Української РСР у 1959-1969 рр. / В. Кубійович // Український історик. – 1972. – № 1-2. – С. 27-42.
26. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. / [отв. за выпуск Орехов К. А.] – Т. VII: Миграция населения, число и состав семей в СССР, союзных и автономных республиках, краях и областях. – М. : Статистика, 1974. – С. 79.
27. Панчук Г. М. Зміни в складі населення Донецької області (1959-1989 рр.) / Г. М. Панчук. – Автореф. дис... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – С. 8-14.
28. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 30.
29. Філіпцова О. В. Генетико-демографічні процеси в урбанізованих популяціях Східної України / О. В. Філіпцова. – Автореф. дис... канд. біологіч. наук. – Харків, 1998. – 16 с.
30. Панчук Г. М. Зміни в складі населення Донецької області (1959-1989 рр.) / Г. М. Панчук. – Автореф. дис... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – С. 9.
31. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі / Н. Пашина // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 29.
32. Романцов В. Населення України і його рідна мова за часів радянської влади та незалежності (ХХ – початок ХХІ століття) / В. О. Романцов – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С. 34-40.

Николаец Ю.А. ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ НА ДОНБАССЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 50-х - начале 80-Х ГГ. ХХ СТ.

В статье проанализирован ход и результаты демографических процессов на Донбассе во второй половине 50-хв начале 80-х годов ХХ в. Автор остановился на освещении способов закрепления населения на территории териона и последствий увеличения уровня урбанизации.

Ключевые слова: демографический процесс, демографическое событие, урбанизация, оргнаборы, депортации.

Nikolayets Y.O. DEMOGRAPHIC PROCESSES ON DONBASS IN THE LATE 50'S - EARLY 80-IES. TWENTIETH CENTURY.

In the given article is analyses demographic processes in Dondas during 50 's-80's. The author describe the main methods of fixing people in region and the results of increase of urbanization.

Key words: demographic process, demographic event, urbanization, recruiting, deportation.

УДК 94(477)» 19» :329. 78-053. 81

Д.О. Мельников, С.С. Плахотнюк

МОЛОДЬ УКРАЇНИ У 90-Х РР. ХХ СТ. : НАДІЇ І РОЗЧАРУВАННЯ

В статті робиться спроба дослідити деякі аспекти проблеми молоді України у 90-х роках ХХ століття, показати роль органів державної влади, молодіжних організацій в процесі соціального становлення молодого покоління.

Ключові слова: молодь, державна молодіжна політика, молодіжний рух, безробіття серед молоді, наркотики.

Молодь є надією для будь-якої країни. Не є виключенням у цьому і Україна. Дев'яності роки були для неї періодом справжнього випробування на духовну міцність, на здатність довести всім про свою причетність до тих процесів, які відбувалися в цей період в Україні.

Науковці не оминули цієї проблеми. Різні напрямки діяльності молоді досліджували М.Ф. Головатий, В.А. Головенько, О.А. Корнієвський, В.М. Соколов, В.Л. Рябіка та інші [1].

В зв'язку з цим виникає необхідність, дослідити та узагальнити найбільш важливі аспекти діяльності молоді в перше десятиріччя незалежності України.

Проголосивши себе суверенною державою взяла на себе ініціативу щодо проведення молодіжної політики. В 1991 році було створено Міністерство у справах молоді і спорту. На місцях були організовані Комітети у справах молоді при виконкомах обласних, міських і районних радах народних депутатів.

15 грудня 1992 року Верховна Рада України прийняла декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», а 5 лютого 1993 року Закон України «Про сприйняття соціальному становленню та розвитку молоді в Україні».

Перші кроки з реалізації молодіжної політики на місцях були обнадійливими. В областях були прийняті свої Концепції реалізації цієї політики. В них були закладені механізми економічного управління, яке передбачало пільгове кредитування і оподаткування всіх міроприємств, які були передбачені молодіжними програмами.

В 1997 році Кабінет Міністрів України, прийняв національну комплексну програму «Молодь України». Програма окреслила пріоритетні напрямки діяльності державних структур та громадських організацій, що працюють над вирішенням проблем молоді, визначила орієнтири для всіх, хто займається забезпеченням духовно-культурного та фізичного розвитку молоді, допомогою у становленні молоді сім'ї, профілактикою негативних явищ у молодіжному середовищі, державною підтримкою розвитку молодіжного підприємництва тощо.

Варто вказати що значна кількість документів, яка була прийнята в 90-х роках центральними і місцевими органами влади щодо молоді не отримала своєї практичної реалізації. Погіршення економічного становища, політична нестабільність в суспільстві спричинили зростання таких негативних явищ як ріст безробіття, злочинності, наркоманії,